

I vinden, med maskinen

Kulturanalyser av sport

LARS-ERIC JÖNSSON är professor i etnologi vid Lunds universitet. Han forskar för närvarande om kulturarvspolitik respektive den öppna psykiatrins historia. Hans senaste bok är *Berättelser från insidan: En essä om personliga erfarenheter i psykiatrins historia* (Carlssons 2010).

Låt mig börja med två korta historier. Den franska cyklisten Jaques Anquetil vann Tour de France fem gånger i slutet av 1950-talet och början av 1960-talet. Han hade egenheten att strax före en stigning ta sin dricksflaska från flaskstället på cykeln och stoppa ner den i någon ryggfickorna. Ab Geldermanns, hans holländska "löjtnant", såg detta år efter år och blev till slut tvungen att fråga om saken.

Anquetil svarade att en cykelryttare är byggd av två delar, en människa och en cykel. Cykeln är förstas maskin som får honom att ta sig fram fortare. Men dess vikt gör honom också långsammare, menade Anquetil. Och i en tuff stigning är det viktigt att cykeln är så lätt som möjligt. Ett bra sätt är att ta bort flaskan från stället (Krabbé 2002:5). Kanske är berättelsen sann. Kanske inte. Den holländske författaren Tim Krabbé återger den i sin bok *The Rider* (Renner 1978).

En lördag eftermiddag i september 2011, cirka fyrtio år senare, kommer vi halvspringande, min son och jag, genom skogen, uppåt mot det hysteriska ljudet av två kommentatorer, en på engelska och en på danska. När vi kommer fram till banan är det drygt ett varv kvar. Vi ser en skymt av klungan som just har fångat in tre utbrytare. Cyklisterna drar förbi på upploppsakan. Den ligger i en ganska lång stigning. Ändå går det väldigt fort. Och så är de borta och ute på sista varvet. De har cyklat sedan tio i morse. Nu är klockan tre på eftermiddagen. Vi är i Rudersdal i Köpenhamns utkanter. Det är VM i landsvägscyking. Herrarna ska göra upp om linjeloppsmästerskapet. Det är sista dagen, sista loppet, sista varvet.

Banan är tämligen lätt och medger knappast några långvariga utbrytningar. Efter ett tag förstår vi att cyklisterna är på väg in mot upploppet igen. Det är mycket

jämnt. Spurtspecialisterna har lagt sig i läge. Britternas Mark Cavendish som har dominerat den här säsongens stora spurter, har en osviklig förmåga att hitta rätt. Så också den här gången. Han ligger på rulle tätt inpå täten och går ut i sidled vid precis rätt tillfälle för att orka trycka på det där lilla extra som tar honom till vinst med cirka två decimeter. Det är ett mästerskap i sig. Gång på gång lyckas han med detta, att i konkurrens med de allra bästa ta de där sista metrarna och vinna knappt. Mark Cavendish är en mästare.

Men i vad? Cykel, så klart, säger du. Men är det inte dessutom ett mästerskap i att definiera sig som individ i förhållande till ett kollektiv vi har bevittnat? Den här korta artikeln handlar om det men också om cykelryttarens koppling till sin maskin.

Nu tänker läsaren att, ok, men är inte de där temana fruktansvärt utslitna, nöttna ner till benen? Individen och kollektivet, maskinen och människan? Och jo, nog är det så. Men jag tänkte ändå använda dem som en testballong för att prova ett kulturvetenskapligt studium av sportutövande. Man kan se sport som en spegling av samhället, en spegel av förhållningssätt som finns i samhället och som framträder med särskild tydlighet i sportens värld. Men man kan också se sport som sätt att (re)producera sociala relationer och sätt att förstå och hantera omvärlden. Inte minst etnologer men också sociologer och historiker har undersökt sport, kultur och samhälle (se ett urval i litteraturlistan). Sportutövande i sig tycks dock vara mindre studerat än sport sedd som t.ex. folkrörelse, massmedial företeelse, social miljö eller kulturell arena.

Jag ska uppehålla mig vid två sporter: cykling och segling. Båda har jag själv börjat utöva de senaste tre åren. Jag är

alltså nybörjare, vilket har sina för- och nackdelar. Till de senare kan läggas att jag inte riktigt har full blick för subtiliteter och finlir. Till de förra hör att jag nog är ganska vaken för grundläggande förutsättningar och villkor, för det som skulle kunna kallas de vanliga, rutiniserade och för den vane utövaren osynliga förhållandena.

Liksom många andra, kräver de två sporterna särskild hänsyn till vinden. Cykelryttarens möjligheter att ta sig loss från kollektivet, klungan, är beroende av banans kupering och längd och av hur starka motståndarna och lagkamraterna är. När jag böjer mig ner mot cykeln för att minska luftmotståndet, dvs. när jag ökar närheten till maskinen, ökar också mina möjligheter att träda fram som individ, att lösgöra mig från kollektivet. När vindmotståndet minskar, minskar också fördelarna att låta sig omslutas av klungan. På liknande sätt minskar också klungans betydelse i kraftig sidvind och när en stigning är tillräckligt brant för att effekten av den individuella cyklistens tryck i pedalerna är starkare än fördelen av att ligga i kollektivets luftström.

I seglingen är vindens betydelse för relationen mellan individ och kollektiv en annan. Att tävla i jolle handlar till stor del om att slita sig loss från kollektivet så snart som möjligt. Helst redan från starten. I motsats till cyklingen är det hoppöst kontraproduktivt att ligga i draget från framförvarande båt. Då riskerar du bara att få så kallad skitvind, sekunda vind som inte driver din båt framåt. I denna form av segling är den frikopplade individen kung. Alla söker denna individualitet i samma stund som man söker ett bra läge på startlinjen.

Seglingens kollektivitet står inte att finna på banan. Kamratskap ägnar man

sig åt på kajen, före och efter. Man pratar om vad som hände där ute, summerar dagen och diskuterar så kallade situationer. Man kanske hjälps åt att rigga av, drar fram en sjösättningsvagn eller är behjälplig med en reservdel.

Vad kan vi lära oss av detta? Det mest uppenbara är att man inte kan använda utövandet av olika sportgrenar som generella metaforer för samhället. Olika sportgrenar ställer skilda krav på hur vi förhåller oss till redskapen och medtävlarna. Med dessa begränsningar – säkert finns det fler – vill jag ändå understryka potentialen i studier av sportutövande. I de exempel som jag har ägnat mig åt här kan man säga att utövaren kulturaliseras in i relationer till sina medtävlare. Olika grenar koncentrerar sådana relationer. Seglingen kräver ett visst förhållningssätt till motståndarna. Cyklingen ett annat.

Ovanstående är självklart bara ett skrap på ytan och ett försök att ta etnologin till ett fält som delvis redan är undersökt, delvis äger en uppenbar utvecklingspotential. Vilka kulturella betydelser rymmer Mark Cavendishes decimeterkorta VM-vinst? Hade Jaques Anquetil vunnit Tour de France med flaskan kvar på cykeln? Vilka kulturella uppfattningar och sociala relationer ger tävling i olika sportgrenar upphov till?

REFERENSER

- Barry, Michael, 2008. *Inside the Postal Bus*. Boulder: Velo Press.
- Berglund, Sara, 2006. *Vägen till vinnarcirkeln: Travhästen och dess människor, mellan sport och spel*. Hedemora: Gidlunds.
- Elias, Norbert & Dunning, Eric, 1986. *Från riddarspel till fotbollscup: Sport i sociologisk belysning*. Stockholm: Atlantis.
- Fundberg, Jesper; Ramberg, Klas & Waldetoft, Dan (red.), 2005. *Tankar från baslinjen: Humanister om idrott, kropp och hälsa*. Stockholm/Ste-hag: Symposion.
- Hellspong, Mats, 1982. *Boxningssporten i Sverige: En studie i idrottens kulturmiljö*. Stockholm: Nordiska museet.
- Hellspong, Mats, 2000. *Den folkliga idrotten: Studier i det svenska bondesamhällets idrotter och fysiska lekar under 1700- och 1800-talen*. Stockholm: Nordiska museet.
- Krabbé, Tim, 2002. *The Rider*. New York: Bloomsbury.
- Moore, Richard, 2011. *Slaying the Badger: Lemond, Hinault and the Greatest ever Tour de France*. London: Yellow Jersey Press.
- Peterson, Tomas, 1993. *Den svengelska modellen: Svensk fotboll i omvandling under efterkrigstiden*. Lund: Arkiv.
- Schoug, Fredrik, 1997. *Intima samhällsvisioner: Sporten mellan minimalism och gigantism*. Eslöv: Symposion.
- Thompson, Christopher, 2008. *The Tour de France: A Cultural History*. Berkeley: The University of California Press.

SUMMARY

In the Wind, with the Machine Cultural Analysis of Sport

Sailing and cycling deliver different opportunities to study sport practices. In this article cycling is focused as one way of expressing the relation between man and machine. In no other sport is this connection, or even amalgamation, between the human being and the tool better expressed. Competitive cycling and sailing also generate interesting possibilities to study individuality versus collectivity. The article argues for a study of these and such sporting practices with the aim to understand sport itself and its productive relation to society.